

Szabályozástechnika - 21.

Az elmélet egy alkalmazása

Dr. Szilágyi Béla – Dr. Juhász Ferencé

Az előző fejezetben bemutattuk, hogy a szögsebesség-szabályozás PI-szabályozójának előírt fázistöbbletre vonatkozó szisztematikus méretezése milyen szabályozó-paramétereket eredményezett. A témát lezáró – soron következő – részben a szisztematikus méretezett szabályozó-paraméterek és a korábban felvett determinisztikus vizsgálójelek mellett a zárt szabályozási rendszerben a szögsebesség, a kapocsfeszültség és az armatúraáram időfüggvényeit számítjuk. Ezen túlmenően bemutatjuk a méretezett PI-szabályozó minden rendszerjellemző függvényét, és kitérünk arra is, hogy egy általánosabban megfogalmazható rendszertechnikai méretezés milyen módon vetődhet fel.

A zárt rendszer fontosabb időfüggvényeinek meghatározása a PI-szabályozó paramétereivel

Végző soron tehát $\varphi_s(\omega_c) = \pi/3$ fázistöbblet eléréséhez a szabályozó átviteli tényezőjét $k_c = 11,9632$ értékre, integrálási idejét $T_i = 18,9443$ értékre kell megválasztani. Az állapottermódsszerre vonatkozó programot (sorozat1.m fájl) futtassuk a méretezett szabályozó adataival is. A kapott eredményekből csupán a korábban definiált bemenőjelekre vonatkozó válaszokat közöljük (1. ábra).

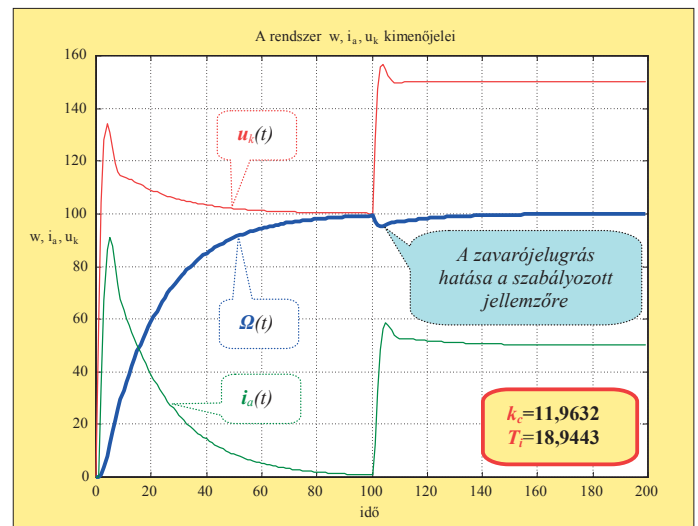
Ezeket az időfüggvényeket a korábban „találomra felvett” $k_c = 1$, $T_i = 5$ paraméterekhez tartozó eredményekkel célszerű összehasonlítani (2. ábra). A követés és a zavarelhárítás a méretezett szabályozóval lényegesen kedvezőbben alakul, aminek természetesen „ára” van (lásd az $u_k(t)$ és az $i_a(t)$ időfüggvények grafikonjait). Ne feledkezzünk meg arról, hogy a „frekvenciamódszer” alkalmazásával a szabályozó $k_c = 11,9632$ és $T_i = 18,9443$ paramétereit egy szisztematikus eljárás eredményeként kaptuk.

Az 1. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy a frekvenciamódszer alapján méretezett szabályozó mellett a zárt szabályozás üzemeltetésében elfogadható **alaplajkövetés** és **zavarelhárítás** valósul meg. Az $i_a(t)$ és $u_k(t)$ időfüggvényekből láthatóan a megnövekedett armatúraáram gyorsítja a transziens folyamatokat¹, az armatúraáram növekedése pedig az $u_k(t)$ kapocsfeszültség *túlvezérlésének* az eredménye. A motort tápláló teljesítményerősítő méretezésénél figyelembe kell venni, hogy a teljesítményerősítőnek a lineáris működési tartományában kb. 160 V kapocsfeszültséget kell a motornak szolgáltatnia, amit a motor armatúrájának is el kell viselnie. Ezek a tulajdonságok természetesen a PI-szabályozót realizáló áramkörrel szemben is további követelményeket támasztanak.

A PI-szabályozó rendszerjellemző függvényei

A tárgyalt szabályozási rendszer jellegzetes tulajdonsága, hogy a szabályozót megvalósító áramkörnek egymással párhuzamos kapcsolást alkotó arányos (P) és integráló (I) fokozata van. A P-fokozat kimenőjele a $h(t)$ hiba-

¹ A motor armatúráját (förgörését) gyorsító nyomaték $m(t) = c\Phi i_a(t) - m_f(t)$.

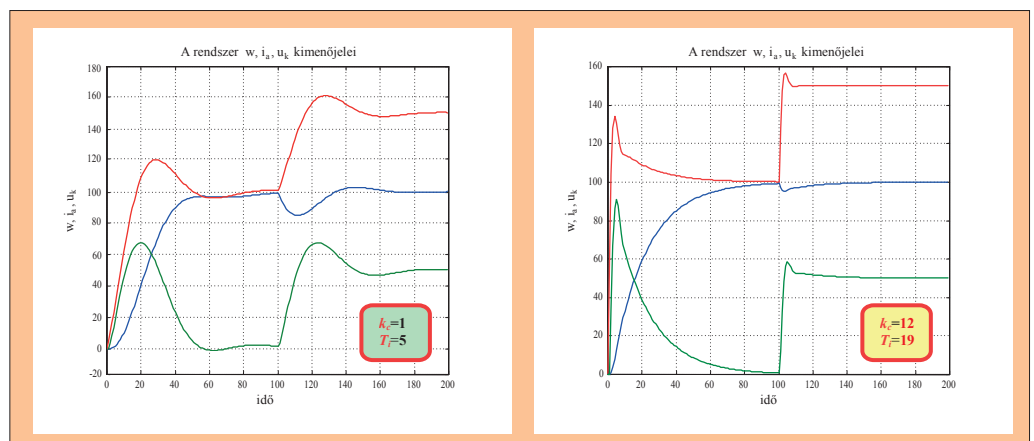

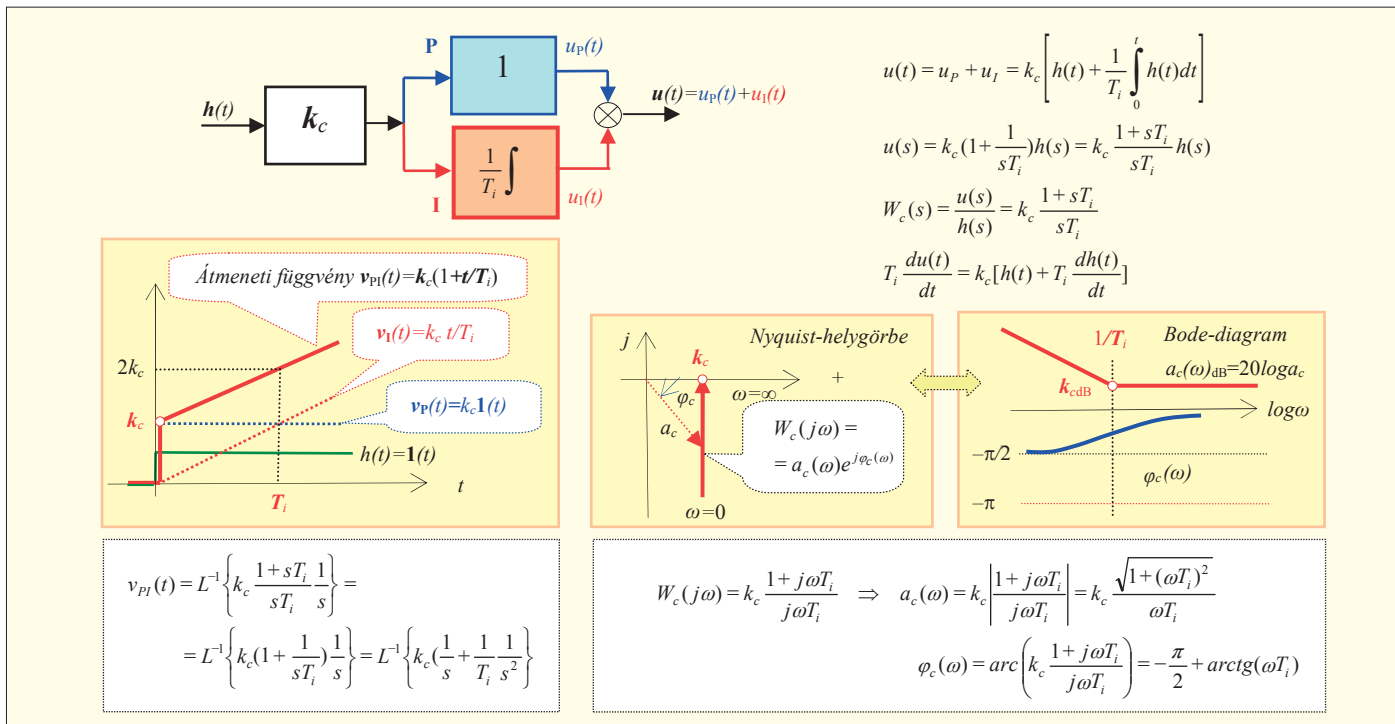
1. ábra A zárt rendszer kimenőjeleinek időfüggvényei

jellel arányos [$u_p(t) = k_c h(t)$], az I-fokozat kimenőjele pedig a *hiba-jel integráljával* arányos [$u_i(t) = u_i(0) + (k_c/T_i) \int h(t) dt$]. A szabályozó hatásvázlata, átmeneti függvénye, átviteli függvénye, differenciálegyenlete, frekvenciafüggvényének Nyquist-helygörbéje és ennek Bode-diagramjai a 3. ábrán láthatók.

A $h(t) = \mathbf{1}(t)$ hibajel hatására a szabályozó $u(t) = v_{pl}(t)$ átmeneti függvénye az arányos csatorna miatt azonnal $u_p(t) = k_c \mathbf{1}(t)$ érték-

2. ábra A különféle szabályozók alkalmazásával kapott eredmények összehasonlítása

3. ábra A PI-szabályozó rendszerjellemező függvényei

re ugrik. Az idő növekedésével az integráló csatorna $u_i(t)$ kimenőjele $u_i(t) = k_c t / T_i$ szerint az időben lineárisan növekszik, és ez a növekedés mindaddig tart, amíg a szabályozó a telítődési állapotába nem kerül. A szabályozó bemenőjele (a $h(t)$ hibajel) az $u_a(t)$ alapjelnek és az $y(t)$ szabályozott jellemzővel arányos $e = A_E y(t)$ ellenőrzőjelnek a különbsége $[h(t) = u_a(t) - A_E y(t)]$. Ha a zárt szabályozási rendszer aszimptotikusan stabilis, és az alapjel állandó, akkor a szabályozó mindaddig változtatja az u kimenőjelét (ami egyben a folyamat bemenőjelét is jelenti), amíg a hibajel zérussá nem válik. Ez az integráló csatorna jelenlétének eredménye, és az integrálszabályozásoknak egy lényegbeli tulajdonsága. (A szabályozó T_i paraméterét *ismétlési időnek* is nevezik. Egységugrás hibajel mellett ugyanis T_i idő szükséges ahhoz, hogy az I-fokozat kimenetén akkora jelváltozás legyen, mint amekkora jelváltozás a P-fokozat kimenetén a $t=0$ időpontban létrejött.) Ha az integrálócsatorna T_i ismétlési idejét $T_i = \infty$ értékre állítjuk, a PI-szabályozó k_c átviteli tényezővel rendelkező arányos szabályozóra (P-szabályozó) egyszerűsödik. A frekvenciaátviteli tulajdonságokból láthatóan az ω körfrekvencia $0 < \omega < \infty$ tartományában a harmonikus kimenő- és a harmonikus bemenőjelek közötti amplitúdóviszony $\infty > a_c(\omega) > k_c$ intervallumban változik, miközben a fáziseltolási szög a $-\pi/2 < \varphi(\omega) < 0$ intervallumot futja be. A $T_i = \infty$ beállítás mellett – ha a folyamat önbeálló tulajdonságú – a szabályozási rendszer arányos (0-típusú) szabályozássá válik, vagyis ekkor a statikus zavarellhárítás mértékét a körerősítés befolyásolja $[Ay = (Ay)_0 / (1+k)]$, tehát a maradék hiba sem lehet zérus. Mindezek miatt a szabályozó I-fokozatának kiiktatása nem indokolt. A szabályozó P-csatornája gyorsítja a tranziens folyamatokat, az I-csatornája pedig megszünteti az állandósult hibát.

Megjegyzés

Az előzőekben tárgyalt szögsebesség-szabályozást szinte a „végletekig leegyszerűsített” szerkezeti vázlat alapján tárgyaltuk. Ez teremtette meg annak a lehetőségét, hogy a rendszerben lejátszódó statikus és dinamikus folyamatokat leíró matematikai modellek is viszonylag könnyen áttekinthetők legyenek. A valóságos fizikai megoldásokban a teljesítményerősítő egy komplikált

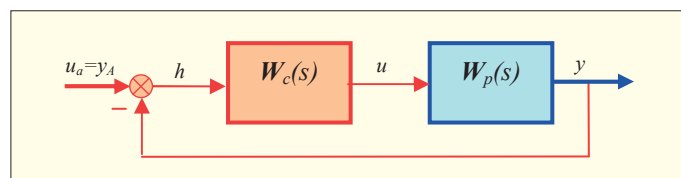
teljesítményelektronikai kapcsolás, amelyben kapcsolóüzemben dolgozó, félvezetős elemek (teljesítménytranzisztorok, vezérelt áramirányítók stb.) állítják elő a motor változtatható u_k kapcsoló feszültségét. Az áramtúlterhelés megakadályozására általában védelmi rendszerek kialakítására is sor kerül (pl. áramkorlátozás vagy áramszabályozás). Ezek a matematikai modell kialakítására is természetesen kihatnak. A teljesítményerősítő energiatároló és holtidő okozta késleltetései, az impulzusszélesség moduláció (PWM) járulékos tulajdonságai stb. figyelembe veendő tényezőként jelentkezhetnek. Az üzemelés folyamata alatt az egyes szabályozástechnikai, funkcionális feladatokat ellátó áramkörök a telítődési tartományukba kerülhetnek, ami a tranziens folyamatokra is kihat. Lényeges eltérések lehetnek a szerkezeti kialakításban a kisteljesítményű (W~kW) szervohajtások és a nagyteljesítményű (kW~MW) hajtások között. Ez utóbbiaknál a védelmi rendszerek kialakítására fokozott figyelmet kell fordítani.

A szabályozó rendszertechnikai méretezésének általános elve

A fordulatszám-szabályozás vizsgálata során láttuk, hogy a folyamat adott $W_p(s)$ átviteli függvényéhez választott, $W_c(s)$ átviteli függvényű PI-szabályozó paramétereit a nyitott kör $W_o(j\omega)$ frekvenciafüggvényére megfogalmazott fázistöbblet-kritérium alapján méretezhetjük. Általános esetben a szabályozás egyszerűsített hatásvázlata a 4. ábrán látható. A fordulatszám-szabályozás példájában tárgyalt esettől ez abban különbözhet, hogy

- a szabályozó a P-és az I-fokozaton túlmenően egy D- (differenciáló) -fokozatot is tartalmazhat, amivel a rendszer tranziensei tovább gyorsíthatók (PID-szabályozó),

4. ábra A szabályozási rendszer általánosított hatásvázlata

- az önbeállónak feltételezett folyamatban az energiatárolók okozta jelkésleltetések mellett a **holtidő** okozta jelkésleltetések is jelen lehetnek,
- merev visszacsatolást feltételezve az érzékelőszerv e kimenőjelét vesszük fel az y szabályozott jellemzőnek ($e=y$, és ekkor az alapjel az alapértéket is jelenti: $u_a=y_A$), valamint
- a teljesítményerősítőt, a végrehajtószervet, a beavatkozószervet és az érzékelőszervet a folyamat részének tekintjük.

Mindezek okán egy általánosabb szabályozási rendszer hatásvázlatán szereplő alrendszerek átviteli függvényei a példában tárgyalt esethez képest módosulhatnak. A szabályozó és a folyamat átviteli függvénye általában a

$$W_c(s) = K_c \underbrace{\left(1 + \frac{1}{sT_I} + \frac{sT_D}{1+sT}\right)}_{\text{PID alak}} = K_c \underbrace{\frac{(1+sT_i)(1+sT_d)}{sT_i(1+sT)}}_{\text{PIPD alak}}$$

$$W_p(s) = \frac{k_p}{\underbrace{(1+sT_1)(1+sT_2)\dots(1+sT_m)}_{\text{energiatárolók okozta késleltetések}}} e^{-sT_h}$$

kifejezéseknek megfelelő alakok.

Megjegyzés.

A szabályozó átviteli függvényének **PID**-alakja egymással *párhuzamos* kapcsolást alkotó **P**-, **I**- és **DT**-tagokat tartalmaz, szemben a **PIPD**-alakokkal, ami **PI**- és **PD**-tagok *soros* kapcsolásából származtatható. A két alak a paramétereknek egy meghatározott értékei-nél egymással egyenértékű. A **PID**-alakból a szabályozó *átmeneti* függvényét lehet egyszerűen felírni, a **PIPD**-alak a szabályozó *méretezésében* használható. Az önbeálló folyamat átviteli függvényében a $T_1 > T_2 > \dots > T_m$ időállandók az energiatárolásból származtatható jelkésleltetéseket jellemzik, a T_h a holtidő okozta késleltetés.

A szabályozó dinamikus tulajdonságait úgy kell megválasztani, hogy a zárt rendszer késleltetésében a folyamat késleltetéseinek hatása jelentősen csökkenjen. **Ennek módszere az irányítójel megengedett mértékű túlvezérlése.** A szabályozó tervezésekor

a komoly gondot a T_h holtidő okozta jelkésleltetés jelenti. A folyamat átmeneti függvényéből is szembetűnően látszik, hogy az ugrásjelre adott válaszában kialakulásában T_h ideig „nem történik semmi”, és ez akkor is így van, ha $W_p(s)$ a zárt hatáslánc része, és az u irányítójel megváltozik. Ha ez a T_h holtidő dominál a jelkésleltetésben – vagyis értéke a T_i időállandó értékénél is nagyobb –, akkor ez a rendszer méretezésében problémákat jelent. A holtidő okozta késleltetés csökkentésének – az adott struktúrában működő szabályozás mellett – semmilyen lehetősége nincs. Az $W_c(s)$ szabályozót és a $W_p(s)$ folyamatot tartalmazó nyitott kör átviteli függvénye, valamint a zárt rendszer karakterisztikus egyenlete:

$$W_o(s) = W_c(s)W_p(s) = \frac{G_o(s)}{H_o(s)} =$$

$$= k_c \frac{(1+sT_i)(1+sT_d)}{sT_i(1+sT)} \frac{k_p}{(1+sT_1)(1+sT_2)\dots(1+sT_m)} e^{-sT_h}$$

$$H_o(s) + G_o(s) = sT_i(1+sT)(1+sT_1)(1+sT_2)\dots(1+sT_m) + k_c k_p (1+sT_i)(1+sT_d) e^{-sT_h} = 0.$$

A karakterisztikus egyenlet $T_h \neq 0$ esetben most egy *transzcendens* kifejezés, gyökeinek száma végtelen, ezért meghatározásuk is igencsak nehézkes². A frekvenciamódszer alapján történő méretezés azonban nem követeli meg a karakterisztikus egyenlet gyökeinek számszerű meghatározását. A **PID**-szabályozó méretezését a következő részekben tárgyaljuk.

(Folytatjuk!)

szbela@iit.bme.hu, juhaszne@iit.bme.hu

² Ezen segíthet, ha az $\exp(-sT_h)$ transzcendens tényezőt *Pade*- vagy *Strejtc*-polinomokkal közelítjük. A *Pade*-vagy *Strejtc*-közelítésekkel a transzcendens egyenlet polinom egyenletté egyszerűsödik. A *Pade*-közelítés nem minimumfázisú önbeálló taggal, a *Strejtc*-közelítés N számú, T_h/N időállandójú, egymással soros kapcsolást alkotó **T**-taggal közelíti a holtidős tagot.

$$Pade: e^{-sT_h} \cong \frac{1 - 6sT_h + 12s^2T_h^2}{1 + 6sT_h + 12s^2T_h^2}, \quad Strejtc: e^{-sT_h} \cong \frac{1}{\left(1 + s\frac{T_h}{N}\right)^N}$$